

Дацій Н.В.

Поліський національний університет

Драган І.В.

Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України

ОСОБЛИВОСТІ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті у зв'язку з відсутністю чіткого та загальноприйнятого категоріального апарату в досліджуваній галузі знань, на основі критичного аналізу існуючої понятійної системи уточнено її елементи. Під майновими відносинами в роботі розуміються відносини між людьми з приводу майноспроможних об'єктів. У свою чергу майновий об'єкт (майно) представлений у вигляді речі (об'єкта, що має речову, матеріальну форму) та/або певного титулу (документа, що представляє права на речі, об'єкти нематеріального світу та містить претензію на отримання корисності (доходу) від володіння цим правом).

Майнові відносини необхідно розглядати комплексно, враховуючи як відносини присвоєння, і відчуження. Вивчення екстенсивної сторони майнових відносин дозволяє краще зрозуміти життєвий цикл економічних систем, історію та тенденцію розвитку суспільних відносин. Аналіз тенденцій у розвитку та деградації громадських інститутів пропонується розглядати через призму відносин особистої та майнової залежності – незалежності.

Відносини особистої залежності будуються на силовому (правовому) примусі однієї особи іншій зробити дію, щоб отримати деякі вигоди, отримати корисність. В основі майнової залежності, навпаки, свобода особистості та трудового процесу співвідноситься з одночасним відділенням людини від засобів виробництва та, відповідно, результатів праці (життєвих засобів). Одночасно з цими відносинами існують і два, протилежні їм, елементи, що формують відносини незалежності (майнової та особистої свободи).

Все різноманіття суспільних відносин можна поділити на дві великі групи: майнові відносини та відносини немайнові. Майнові відносини можуть розглядатися в різних аспектах: економічному, соціальному, політичному, правовому тощо. При цьому майно виконує сполучну функцію в названих суспільних відносинах (особливо яскраво ця функція проявляється в економічних відносинах).

З економічної точки зору майнові відносини – це відносини, що виникають у зв'язку з формуванням та розподілом витрат та вигод від функціонування майна. При цьому не слід забувати, що поняття «економіка майнових відносин» охоплює сукупність відносин (головним чином відносин присвоєння-відчуження та відносин управління) тільки щодо обмежених майнових ресурсів, але ніяк не включає комплекс відносин присвоєння – відчуження людини людиною.

З економічної точки зору це дослідження передбачає аналіз динаміки відносин між економічними агентами, які виникають у зв'язку з формуванням та розподілом витрат та вигод від роботи з майном. При цьому розрізняються можливі галузі функціонування майна. Залежно від визначення ролі майна в економічній системі нами виділено такі три області функціонування майна: як ресурсу, як активу і як пасиву. Наведемо їх коротку характеристику.

Виробнича функція визначає витрати та вигоди функціонування майна як ресурсу, що утворюються в ході здійснення операцій, внаслідок яких господарські організації змінюють (якісно чи кількісно) наявні у їхньому розпорядженні майнові ресурси. За допомогою цієї моделі функціонування майна можна розкрити поленосні та вартісні характеристики майна. Запропонована модель є ринковим механізмом визначення відсотка, в основі якого закладена ефективність виробництва в комерційному плані. Істотним недоліком моделі функціонування майна як ресурсу є її орієнтація на технологічні характеристики виробничого процесу, що не дозволяє чітко визначити межі майнового комплексу суб'єкта господарювання.

Ключові слова: майнові відносини, майновий комплекс, публічне управління, суб'єкти господарювання.

Постановка проблеми. Майнові відносини є самостійним пластом суспільних відносин. Вони пронизують майже всі сторони життя (економічні, юридичні, політичні та ін.). В силу того, що суспільство об'єктивно включено в майнові відносини і не може існувати поза ними, пізнання майнових відносин вимагає проведення глибоких досліджень комплексного характеру із залученням фахівців з різних галузей знань: економістів, філософів, юристів, соціологів, політологів, істориків, психологів та ін. Ці дослідження необхідні для кращого розуміння життєвого циклу суспільних систем. Вони цінні тим, що дозволяють вийти на новий теоретичний рівень проблем, пов'язаних не лише з розвитком суспільних систем, а й з їх деградацією. З економічної погляду таке вивчення передбачає пошук відповіді питання ефективності використання, отже, і управління майновими ресурсами у суспільстві.

У зв'язку з націленістю економічних агентів на пошук шляхів формування ефективної системи управління майном як на макро-, так і на мікрорівні, особливого значення набувають методологічні та теоретичні питання дослідження майнових відносин. Досвід господарських перетворень останніх 10-15 років у нашій країні також показує, що їх успіх значною мірою визначається розумінням і суб'єктивної та об'єктивної основ функціонування майнових відносин. Вочевидь, що у умовах динамічного розвитку економічних відносин ефективне управління майном, особливо на вищих рівнях, не може полягати у простому (механічному) проектуванні минулого та сучасного досвіду на майбутнє. Принципи та методи регулювання майнових відносин, управління майновими ресурсами мають ґрунтуватися на гармонійному поєднанні практичного досвіду з глибокими теоретичними знаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майновою проблематикою тією чи іншою мірою займалися з найдавніших часів. Саме з аналізу майнових відносин почалося вивчення та усвідомлення господарського життя, формування економічного способу мислення. Одна з перших спроб розробки понятійної системи в цій галузі знань була зроблена ще Аристотелем. Надалі економічна сторона майнових відносин частково була висвітлена у працях С. С. Алексєєва, Ю. Г. Басіна, М. І. Брагінського, І. В. Венедіктова, Ю. М. Дзера, Ю. О. Заїки та ін. У наукових роботах простежуються спроби опису соціально-економічної системи як з позиції аналізу відносин власності, вивчення майнових відносин; наво-

дяться моделі керування майном. Про результати системного осмислення економічної сторони майнових відносин держави можна дізнатися із робіт Ю. М. Андрєєва, І. А. Бірюкова, С. М. Братусь, О. В. Дзера, М. М. Дякович. Незважаючи на великий практичний досвід у галузі майнових відносин і в нашій країні, і за кордоном досі у стадії дискусії знаходиться питання про місце майнових відносин у системі суспільних зв'язків; про наукові дисципліни, які мають право вивчати цю галузь знань. Слабко вивчено закономірності функціонування майнових відносин, практично відсутнє задовільне уявлення майнових відносин як предмета публічного управління.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей майнових відносин як об'єкта публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Аналіз майнових відносин виходить з наступних методологічних принципів [1, 2]:

1. Принцип об'єктивності – майнові закономірності, які не залежать від волі та бажань окремих осіб.
2. Принцип суб'єктивності – майнові відносини у своїй безпосередній реалізації є результатом взаємодії суб'єктів, прояви їхньої волі та інтересів щодо майна.
3. Принцип природності – майнові відносини є штучним утворенням, вони є природним і необхідним елементом економічної системи суспільства.
4. Принцип історизму – майнові відносини зародилися в давнину на зорі людської цивілізації в примітивних синкретичних формах і пройшли тривалий і складний процес розвитку.

У статті висувається гіпотеза, згідно з якою у якості системотворчого елементу суспільних відносин, що формує основи категоріального апарату теорії публічного управління, може розглядатися майно. Щодо змісту цього поняття у наукових колах немає єдиної та загальновизнаної точки зору [2, 3, 4]. У зв'язку з відсутністю чіткого та загальноприйнятого категоріального апарату в досліджуваній галузі знань, на основі критичного аналізу існуючої понятійної системи зроблена спроба уточнити її елементи. Під майновими відносинами в роботі розуміються відносини між людьми з приводу майноспроможних об'єктів. У свою чергу майновий об'єкт (майно) представлений у вигляді речі (об'єкта, що має речову, матеріальну форму) та/або певного титулу (документа, що представляє права на речі, об'єкти нематеріального світу та містить претензію на отримання корисності (доходу) від володіння цим правом).

У процесі правового регулювання речових відносин виникає зовсім новий вид майна – титули, що визначає системні якості майна (при цьому речі визначають його природні якості). Таким чином, крім речового майна правовий майновий ринок має реальні можливості до розширення за рахунок створення нових форм майна (а не лише за рахунок фізичного освоєння простору).

Під майновими інститутами в роботі розуміються санкціоновані суспільством правила та норми щодо майнових відносин між економічними суб'єктами, які виникають у зв'язку з формуванням та розподілом витрат та вигод від роботи з майном. У ролі економічного суб'єкта може бути як окремий індивід, і організація. Найбільшими економічними суб'єктами майнових відносин, очевидно, будуть держава чи спілка держав. Для позначення таких великих майнових агентів запроваджено термін «особливо велика господарська організація». Відмінною особливістю особливо великих господарських організацій є проведення ними самостійної майнової політики, яка розглядає та вирішує економічні, соціальні, політичні та інші проблеми під кутом зору інтересів та потреб свого регіону.

Проведений аналіз категорії «ресурс» показав, що відносини щодо ресурсу необхідно розглядати у два етапи. Якщо на поверхневому, природному рівні цих відносин досліджується протиставлення та виробниче співвідношення майнових, людських та інформаційних ресурсів, то дослідження глибинного рівня відносин (їх системної характеристики) дозволяє зняти це протиставлення, тому що всі ресурси в правовому середовищі можуть одягати форму титульного майна. При цьому, якщо в науці публічного управління вироблено чітке уявлення про необхідність аналізу титулів на матеріальне майно та інформаційні ресурси, то важливість аналізу титулів на людину усвідомлена не повною мірою. Разом з тим, уже попередній аналіз природи людини та інституту титулів дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, інститут титулів пронизує все суспільне життя, виконуючи сполучну, а також регулюючи витратну та прибуткову функції економічного суб'єкта. По-друге, інститут титулів, як правило, не є закритою системою. По-третє, відмінною особливістю людини в порівнянні з майном є те, що воно має в своєму розпорядженні свої духовний і фізичний світ, не привласнюючи і не відчужуючи його (чого не можна сказати ні про речове, ні про титульне майно).

Майнові відносини необхідно розглядати комплексно, враховуючи як відносини присво-

єння, і відчуження. Вивчення екстенсивної сторони майнових відносин дозволяє краще зрозуміти життєвий цикл економічних систем, історію та тенденцію розвитку суспільних відносин. Аналіз тенденцій у розвитку та деградації громадських інститутів пропонується розглядати через призму відносин особистої та майнової залежності – незалежності.

Відносини особистої залежності будуються на силовому (правовому) примусі однієї особи інший зробити дію, щоб отримати деякі вигоди, отримати корисність. В основі майнової залежності, навпаки, свобода особистості та трудового процесу співвідноситься з одночасним відділенням людини від засобів виробництва та, відповідно, результатів праці (життєвих засобів). Одночасно з цими відносинами існують і два, протилежні їм, елементи, що формують відносини незалежності (майнової та особистої свободи).

У даний час економічні відносини припускають наявність відносин майнової залежності, не виключаючи при цьому можливої присутності (але не впливають на правочин) відносин особистої залежності. У якості критерію основи віднесення відносин до розряду позаекономічних за основу було взято ознаку особистої залежності. Інакше висловлюючись, взаємодії людей, у яких першому плані виходять відносини особистої залежності, можна класифікувати як позаекономічні (квазі-економічні) відносини.

Ми вважаємо, що для визначення сутності майна та майнових відносин необхідно визначити місце та роль майнових відносин у суспільстві в цілому та системі публічного управління зокрема.

Все різноманіття суспільних відносин можна поділити на дві великі групи: майнові відносини та відносини немайнові. Майнові відносини можуть розглядатися в різних аспектах: економічному, соціальному, політичному, правовому тощо. При цьому майно виконує сполучну функцію в названих суспільних відносинах (особливо яскраво ця функція проявляється в економічних відносинах).

З економічної точки зору майнові відносини – це відносини, що виникають у зв'язку з формуванням та розподілом витрат та вигод від функціонування майна. При цьому не слід забувати, що поняття «економіка майнових відносин» охоплює сукупність відносин (головним чином відносин присвоєння-відчуження та відносин управління) тільки щодо обмежених майнових ресурсів, але ніяк не включає комплекс відносин присвоєння – відчуження людини людиною.

У якісній структурі майнових відносин можна назвати два рівні. Перший рівень відносин є об'єктивне економічне відношення між людиною і природними майновими ресурсами і визначає протиріччя, що проявляється в загальній природній обмеженості благ.

(1) Людина – Природа. Майно, на цьому рівні, сприймається як об'єкт економії, а майнове ставлення постає у формі технологічного відносини (відносини під час якого триває процес перетворення речовин природи). На другому рівні майнових відносин можна виділити відносини між людьми, що виникають через обмеженість ресурсів за соціальною формою їхнього присвоєння та володіння.

(2) Людина – Людина. Цей рівень передбачає суспільні зв'язки (процес взаємодії для людей), зокрема вольові відносини. У кожному конкретному акті взаємодії людей ці відносини набувають суб'єктивного характеру, а сукупність таких взаємодій, спрямованих на задоволення економічного інтересу, надає майновим відносинам об'єктивного характеру.

З економічної точки зору це дослідження передбачає аналіз динаміки відносин між економічними агентами, які виникають у зв'язку з формуванням та розподілом витрат та вигод від роботи з майном. При цьому розрізняються можливі галузі функціонування майна. Залежно від визначення ролі майна в економічній системі нами виділено такі три області функціонування майна: як ресурсу, як активу і як пасиву. Наведемо їх коротку характеристику.

Виробнича функція визначає витрати та вигоди функціонування майна як ресурсу, що утворюються в ході здійснення операцій, внаслідок яких господарські організації змінюють (якісно чи кількісно) наявні у їхньому розпорядженні майнові ресурси. За допомогою цієї моделі функціонування майна можна розкрити поленосні та вартісні характеристики майна. Запропонована модель є ринковим механізмом визначення відсотка, в основі якого закладена ефективність виробництва в комерційному плані. Істотним недоліком моделі функціонування майна як ресурсу є її орієнтація на технологічні характеристики виробничого процесу, що не дозволяє чітко визначити межі майнового комплексу суб'єкта господарювання.

Таким чином, співвідношення отриманих вигод та витрат показує наскільки ефективно майно функціонує як ресурс. Однак, для комплексного обліку ефективності економічної системи необхідно враховувати витрати функціонування майна у сфері обігу. Для цього основну увагу довелося

зосередити на напрямі дослідження функціонування майна як Активу і як Пасиву.

Визначено, що витрати функціонування майна як Пасива утворюються під час укладання договорів та здійснення операцій, вкладених у специфікацію і формування господарськими організаціями майнових ресурсів щодо активних операцій. У свою чергу, витрати функціонування майна як Активу утворюються в ході укладення договорів та здійснення операцій, спрямованих на розміщення господарськими організаціями наявних у їхньому розпорядженні майна.

З огляду на те, що функціонування майна як активу і пасиву супроводжується витратами обігу, нами запропоновано таку систему транзакційних витрат. На нашу думку, класифікація, що враховує витрати у сфері обігу майна (пов'язані з його залученням, передачею та розміщенням) має виглядати так:

- витрати функціонування майна як пасиву;
- витрати функціонування майна як активу.

Одним з найважливіших завдань було дослідження теорії капіталу рамках теорії майнових відносин. Аналіз категорії «капітал» у контексті майнових відносин не отримав поки що суттєвого розвитку в теорії публічного управління. Проте, на нашу думку, такий аналіз дозволив би розширити уявлення про теорію капіталу. Категорія капітал у сенсі майнового співвідношення та відносин визначена через таке функціонування майна як ресурсу, активу та пасиву, яке націлене на збільшення майна.

Нами представленої сучасні макроекономічні моделі управління майном, показано їх особливості. Існуюча в науковій літературі класифікація була доповнена «роздавальною» моделлю управління майном. Доповнена класифікація включає шість макроекономічних моделей управління майном:

1. Саксонська (США, Канада, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія, Ірландія).
2. Західноєвропейська (Франція, Італія, Португалія, Греція).
3. Соціально-орієнтована (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Бельгія).
4. Скандинавська (Швеція, Данія, Норвегія).
5. Патернілістка (Японія).
6. Роздавальна (Україна).

Також визначено чотири основні типи систем управління майном:

1. Ресурсно-технологічне управління;
2. Управління Активом;
3. Управління Пасивом;
4. Адміністративне управління.

Висновки. Дана класифікація дозволила розробити матрицю систем управління майном та визначити галузі управління майном залежно від суб'єктів управління та їх мотивів. На основі аналізу відносин управління майном нами виділено чотири базові типи господарських організацій:

1. Організації, у яких система функціонування майна як Пасиву, Активу та Ресурсу чітко налагоджена. Можна сказати, що це здорові господарські організації, які виконують свої місії.

2. Організації, у яких функціонування майна як Активу та Ресурсу налагоджено, а функціонування майна як Пасиву – немає. І тут необхідна фінансова реструктуризація організацій (наприклад, приватизація чи націоналізація). Можливо, що причина дисбалансу у функціонуванні майна може бути усунена у ході усунення кримінального впливу.

3. Організації, у яких функціонування майна як Пасиву налагоджено, а функціонування

майна як Активу та Ресурсу – немає. У цьому випадку потрібні маркетингові дослідження з пошуку найбільш ефективних вкладень ресурсів та/або реструктуризація майнового комплексу організації.

4. Організації, у яких всі три сфери функціонування майна працюють не ефективно. У цьому випадку необхідно розробити план фінансового оздоровлення, в якому має бути побудована триєдина система функціонування майна у формі капіталу:

– як Актив (проведено маркетингові дослідження та визначено напрями вкладення майнових ресурсів);

– як Ресурсу (під обрані напрямки вкладення ресурсів має бути сформований оптимальний майновий комплекс);

– як Пасиву (необхідно провести роботу зі специфікації майна та передачі його ефективному управляючому).

Список літератури:

1. Гузь Є. В. Майнові відносини та їх характерні ознаки. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 12. С. 112–118.
2. Нечитайло Т. О., Луць В. В. Правосуб'єктність держави як учасника корпоративних правовідносин. Право і суспільство. 2016. № 2 (2). С. 61–65.
3. Борденюк В.В. Деякі підходи до визначення сутності цивільної правоздатності територіальних громад. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 66. С. 173–182.
4. Шаповал Т. Особливості регулювання права власності в міжнародному публічному праві. Вісник Львівського університету. 2016. Випуск 38. С. 268–275.

Datsii N.V., Dragan I.V. FEATURES OF PROPERTY RELATIONS AS AN OBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION

In the article, due to the lack of a clear and generally accepted categorical apparatus in the studied field of knowledge, its elements are specified based on a critical analysis of the existing conceptual system. Property relations in the work are understood as relations between people regarding property-capable objects. In turn, a property object (property) is presented in the form of a thing (an object that has a tangible, material form) and/or a certain title (a document that represents rights to things, objects of the intangible world and contains a claim to receive utility (income) from the possession of this right).

Property relations must be considered comprehensively, taking into account both the relations of appropriation and alienation. The study of the extensive side of property relations allows us to better understand the life cycle of economic systems, the history and trend of development of social relations. The analysis of trends in the development and degradation of public institutions is proposed to be considered through the prism of relations of personal and property dependence – independence.

Relations of personal dependence are built on the forceful (legal) compulsion of one person by another to perform an action in order to obtain some benefits, to obtain utility. At the heart of property dependence, on the contrary, is the freedom of the individual and the labor process correlated with the simultaneous separation of a person from the means of production and, accordingly, the results of labor (means of life). Simultaneously with these relations, there are two opposite elements that form relations of independence (property and personal freedom).

The entire variety of social relations can be divided into two large groups: property relations and non-property relations. Property relations can be considered in different aspects: economic, social, political, legal, etc. At the same time, property performs a connecting function in the above-mentioned social relations (this function is especially clearly manifested in economic relations).

From an economic point of view, property relations are relations that arise in connection with the formation and distribution of costs and benefits from the functioning of property. At the same time, it should not be forgotten that the concept of "economics of property relations" covers a set of relations (mainly relations of

appropriation-alienation and relations of management) only in relation to limited property resources, but does not include the complex of relations of appropriation – alienation of a person by a person.

From an economic point of view, this study involves an analysis of the dynamics of relations between economic agents that arise in connection with the formation and distribution of costs and benefits from working with property. In this case, possible areas of property functioning are distinguished. Depending on the definition of the role of property in the economic system, we have identified the following three areas of property functioning: as a resource, as an asset and as a liability. Let us give a brief description of them.

The production function determines the costs and benefits of the functioning of property as a resource that are formed in the course of operations, as a result of which economic organizations change (qualitatively or quantitatively) the property resources available to them. With the help of this model of property functioning, it is possible to reveal the productive and value characteristics of property. The proposed model is a market mechanism for determining the percentage, which is based on the efficiency of production in commercial terms. A significant drawback of the model of property functioning as a resource is its orientation to the technological characteristics of the production process, which does not allow to clearly determine the boundaries of the property complex of a business entity.

Key words: *property relations, property complex, public administration, business entities.*